

יתרונות התמימות הקדושה

מאת אניטה שפירא

לפי הכתוב בספר שמות מצאה בת פרעה את משה התינוק בתיבת גומא ששטה בנילוס, משתה אותו מן המים, הכניסה אותו לביתה וגידלה אותו. רק כשהתבגר התוודע לבני עמו, ראה בסבלותם, נעלב בעלבונו, עמד בראשם והוציאם לחופשי. היה זה הזר שבא מן החוץ, שנבחר להוציא את בני ישראל מעבדות לחירות. רב הפיתוי לעשות הקבלה בין הרצל למשה: הרצל גם הוא גדל בסביבה תרבותית לא יהודית ורק כאיש מבוגר התוודע אל בני עמו, נעשה מנהיגם ונביאם, מי שנועד לגאול אותם מיסורי הגלות ולהובילם אל הארץ המובטחת. האגדה על הזר המסתורי המופיע מאישם ומציל את עמו, ידועה לנו

ממיתוסיו-סוד של עמים רבים. הרצל מצטרף לשורה מכובדת של מייסדי מדינות, שהיו זרים לעמם. האם הזרות מועילה או מזיקה?

כאשר נשבה הרצל בקסם רעיון הלאומיות היהודית, שמשמעותו יציאת אירופה של המוני יהודים והתיישבותם בארץ-ישראל, הוא הונע לכך על-ידי נסיונותיו האישיים כעתונאי יהודי בן המעמד הבינוני בווינה של סוף-המאה. עד ה"הארה" מכריו וידידיו היהודים היו מעורים בתרבות הגרמנית, אלה היו היהודים היחידים שהכיר. לכן היו לו מושגים קלושים על בני עמו, על שאיפותיהם, על האידיאליים שלהם או המגמות החברתיות והתרבותיות שלהם.

הרצל היה חף מידע על הנעשה בין היהודים בני זמנו. שעה שפירסם את תוכניתו על המדינה היהודית הוא לא ידע מאומה על התנועה הציונית שעבר פעלה במזרח אירופה, במיוחד ברוסיה הצארית וברו-מניה, מאז שנות השמונים של המאה ה-19, ורק זמן רב אחרי שפירסם

את "מדינת היהודים" הוא שמע על הפמפלט שקדם לו, "אוטואמניצי-פציה" של פינסקר, מספרי היסוד של ראשית הציונות. לאחר שקרא ספר זה, הוא אמר שאילו היה מכיר ספר זה, הוא לא היה מפרסם את "מדינת היהודים". כך גם לא ידע הרצל כי זה כחמש-עשרה שנה מתיישבים יהודים בארץ-ישראל, הגם שבהצלחה מוגבלת. כך גם לא היה רגיש לשסע העמוק בקרב הציונות בין המחנה האדוק בדתו לבין המחנה המודרני-חילוני. כשפירסם את הרומן האוטופי "אלטנוילאנד" — ארץ ישנה חדשה — הוא הרגיש את כולם. הספר הציג מדינת יהודים אידיאלית לפי טעמו של הרצל, מעין גן-עדן של ליברליות, סובלנות ודמוקרטיה, שבו חיים זה בצד זה בשלום ובהרמוניה, יהודים וערבים, נוצרים ומוסלמים. קנאות נחשבת למידה מגונה. כל אחד הוא מנומס ובן תרבות, והתיאטרון, אולם הקונצרטים והאופרה הם בעלי חשיבות ראשונה במעלה בחברה החדשה. תרבות המדינה היא כמובן גרמנית, בהתאם להעדפתו של הרצל. זו מדינה "אירופית" יותר מאשר היו מדינות אירופה עצמן אי-פעם. משהתפרסם הספר התמרמרו היהודים הדתיים על המאפיינים החילוניים והלא-יהודיים במדינת-חלום זה, ואילו החילוניים נפגעו מהתעלמותו של הרצל מן התרבות העברית החדשה שהנצה באותם ימים ומהאופי הקוסמופוליטי שנתן למדינה.

באותו אופן, הרצל כמעט ולא ידע מאומה על ארץ-ישראל וב"מדינת היהודים" הוא לא גילה רגשות עזים כלפיה. לדעתו, את הארץ המיועדת להתיישבות יש לבחור לפי האפשרויות: אם נוכל להשיג את ארץ-ישראל, מה טוב; אבל הוא היה גם מוכן להסתפק בארגנטינה. רק

מאוחר יותר, משהכיר את הנוהים אחריו, הוא למד להכיר את מרכזיותה של ציון לציונות. ובכל זאת, בעמקי ליבו, הרצל לא הבין מעולם את חשיבותם של סמלי תפארת העבר היהודי ליהודים חילוניים. לדידו, ארץ היא פיסת קרקע שנועדה לענות על הצורך של היהודים לארץ משלהם. השורשים התרבותיים וההיסטוריים שקישרו את היהודים לארץ-ישראל לא ריגשו אותו, סבל העם — זה היה המניע העיקרי לפעילותו. על כן הוא הופתע כל-כך מתגובתם של הצירים ממזרח אירופה כאשר הציג לפני הקונגרס בשנת 1903 את ההצעה הבריטית להקים אוטונומיה יהודית באפריקה המזרחית, זו המכונה "תוכנית אוגנדה". הוא ראה בהצעה נצחון מדיני גדול, אבל רוב צירי הקונגרס ראו בה בגידה בחלום העתיק לשוב לציון וירושלים.

עיוורון צבעים זה ניכר גם ביחסו של הרצל למה שכונתה כעבור זמן "הבעיה הערבית". הסופר האנגלי-יהודי ישראל זנגוויל, מחסידיו הראשונים של הרצל, הוא שטבע את הסיסמה "ארץ ללא עם לעם ללא ארץ", סיסמה זו שיקפה את יחסו של הרצל לתושביה הערביים של ארץ ישראל. כשהרצל כתב את "מדינת היהודים" הוא ידע מעט מאוד על המצב בארץ. הוא האמין כי יוכל לקבל מהשלטון התורכי "צ'ארטר", זכיון, שיעניק ליהודים את הזכות להתיישב בארץ-ישראל תחת ממשל אוטונומי מיוחד. הוא ראה באוכלוסיה הערבית של הארץ בעיה קטנה וחסרת חשיבות שניתנת לפתרון קל יחסית על-ידי מתן פיצוי כספי ויישוב מחדש. יחס זה היה אופייני לזמנו, עידן העליונות האירופית והקולוניאליזם. יחסית לנורמות המקובלות באירופה באותו זמן, גילה הרצל רגישות מוסרית

והתחשבות ב"ילידים". אולם במבט לאחור, היה זה עיוורון צבעים מדהים: כאשר הוא ביקר בארץ בשנת 1898 ונפגש עם הקיסר הגרמני וילהלם השני, הוא הקדיש ביומנו תיאור מפורט לפגישה זו, שנערכה בדרך מיפו לירושלים, ליד מקוה-ישראל, אבל הוא לא הזכיר כלל את הפרדסים הערבים שפירסמו את שם המותג "תפוזי יפו" בעולם, ואף לא את הכפרים הערביים שמן הסתם עבר בדרכו.

הרצל לא הכיר את חולשות עמו, ולא הבין כמה מסוכנות הבעיות העומדות לפניו בדרך למדינה. גם כאן אפשר להשוות בינו ובין משה: משה לא חזה כי עמו יבגוד בו, כי בני ישראל ינדדו ארבעים שנה במדבר, וכי הוא עצמו לא יכנס אל הארץ המובטחת. אבל נפלאות דרכי ההיסטוריה, תמימותו של הרצל היתה ליתרון גדול: בהתחשב במצבו הנואש כמעט של העם היהודי בסוף המאה ה-19, רק זר יכול היה להאמין, כשם שהרצל האמין, שהיהודים יהיו מסוגלים לקיים את חלומם — "אם תרצו אין זו אגדה".

לו היה הרצל מכיר טוב יותר את עמו, את הקטנוניות, את ריב האחים, את השסעים שבתוכו, אפשר שלא היה יוצא מלכתחילה לדרך הקשה למדינה היהודית. לו הבין את חשיבותה של ארץ-ישראל לערבים, היה אולי מתייחס ולא מתחיל במאבק. אבל הוא לא ידע להעריך את כובד המשימה שלקח על עצמו, את הכאב, את הסבל ואת הקורבנות שבדרך. התמימות הקדושה של הרצל איפשרה לו להתעלם מן התנאים המאיימים בארץ-ישראל, מהמשימה הבלתי אפשרית כמעט שלקח על עצמו, וליצור מציאות דמיונית ששילהבה את ליבם של אנשים ונשים, ובסופו של דבר עיצבה מחדש את המציאות.

